

Двадцятидворічний період розбудови спеціальності «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка сприяв розширенню сфери підготовки фахівців у вузі за рахунок нових непедагогічних напрямів, формуванню фахового колективу випускової кафедри та зростання його ролі у системі екологічної освіти і просвітництва Подільського регіону, підготовці сотні кваліфікованих фахівців з екології, розробці наукових засад охорони природи та збалансованого природокористування.

Список використаних джерел:

1. Екологічна географія: історія, теорія, методи, практика: Матеріали II міжнародної наукової конференції. (Тернопіль, 27-29 травня, 2004.). Тернопіль: ТДПУ. 2004. 188 с.
2. Еколого-географічні дослідження в сучасній географічній науці: Матеріали міжнародної наукової конференції. (6-7 жовтня, 1999 р.). Тернопіль: ТДПУ, 1999. 144 с.
3. Подільські читання. Географія, біологія, екологія, охорона природи. Матеріали 2-ї міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 23-24 травня 2013 року). Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. 291 с.
4. Царик Л.П., Янковська Л.В., Царик П.Л., Вітенко І.М. Обласний еколого-краєзнавчий проект «Твій рідний край» в системі екологічної освіти і виховання. Екологічний шлях у майбутнє: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції (Умань, 29-30 березня 2012 р.) Київ: Наук. світ, 2012. С.162-165.
5. Царик Л.П., Вклад М.П., Чайковського у розвиток заповідної справи України і Тернопілля. Подільські читання: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 травня 2013 року). Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. С.3-5.
6. Царик Л.П. Десятилітня діяльність кафедри геоекології Тернопільського національного педагогічного університету: здобутки, проблеми, перспектива. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: географія.* №2. 2010. С. 3-6.

ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ТАФАЛЬНИХ ЛАНДШАФТІВ ВОЄН

Міщенко О.В.

mischenko.olena@vnu.edu.ua

Волинський національний університет імені Лесі Українки

The interpretation of the term tafal landscape is substantiated. The main sciences and non-scientific sources are determined, the achievements of which are expedient to apply when studying tafal landscapes, in particular, sacred landscape science, history, political science, social geography, ethnocultural values of society. An analysis of the location of historical monuments of Ukraine, which are dedicated to military burials, is carried out. 70 monuments represented by memorials and mass graves, which were destroyed/damaged as a result of Russian aggression, are identified.

Key words: *transdisciplinary approach, tafal landscape, war, Ukraine.*

Концепція трансдисциплінарності виникла в 1970–1990-х рр. як новий підхід до вирішення складних наукових проблем. Трансдисциплінарність визначається як форма міждисциплінарного підходу, яка забезпечує поєднання наукових знань різних дисциплін з інформацією з ненаукових джерел [3]. Цей термін одним із перших запропонував швейцарський науковець Ж. Піаже під час дебатів із французьким математиком А. Ліхнеровичем і австрійським астрофізиком Е. Янчем на міжнародному семінарі у Франції (1970 р.) [6; 7]. Ж. Піаже вказував, що застосування трансдисциплінарного підходу

забезпечує тісний взаємозв'язок між науково-дослідницькими напрямками. Цей підхід характеризується методологією, яка має бути узгодженою із сприйняттям суспільної цінності [9], цілеспрямованою інтеграцією носіїв знань в тому числі поза наукою [8;10].

Іменувати поховальні ландшафтні комплекси «тафальними» у 2000 р. запропонував В. Пащенко під час підготовки конференції «Ландшафт і сучасність» (м. Вінниця). В. Воловик вперше застосував термін «тафальний ландшафт» у матеріалах цієї конференції і у подальшому його досліджував [1]. Тафальний ландшафт доцільно розглядати як складну природно-антропогенною чи антропогенну систему, що має чіткі межі, охоплює поховання, природну, антропогенно-техногенну складові частини, людину чи групу людей, які через перцепційні чинники вважають таку систему об'єктом поклоніння та пошани [4; 5].

Під час вивчення тафальних ландшафтів воєн доцільно застосовувати наукові здобутки і ненаукові джерела, зокрема:

- сакральне ландшафтознавство, яке сформувалося на основі синергії природничого та антропогенного ландшафтознавства й вивчає закономірності формування, організаційні засади функціонування, особливості використання та збереження сакральних ландшафтів [7]. Тафальні ландшафти розглядаються нами як підклас сакральних ландшафтів;

- історія досліджує не лише причини, політичні цілі воєн, а і їх вплив на суспільство;

- суспільна географія визначає просторовий розподіл й розміщення тафальних ландшафтів в межах досліджуваних територій;

- політологія забезпечує вивчення впливу політичних систем на культурні цінності суспільства;

- етнокультурні цінності суспільства, які впливають на організацію тафального ландшафту конкретної території (рис. 1).

Рис. 1. Візуалізація трансдисциплінарного підходу під час вивчення тафальних ландшафтів воєн

Тафальний ландшафт досліджується як підклас сакрального, оскільки його формування і функціонування пов'язано з культом, ритуалом, символом чи обрядом. Воєнні поховання сакралізують територіальну систему, маркують ландшафт й характеризуються властивістю обмежувати реальний простір [5; 7]. Організаційні засади таких систем ґрунтуються на принципі поляризації функцій, який засвідчує несумісність тафального ландшафту наприклад із розважальними комплексами. Крім того, в Україні під час формування тафального ландшафту доцільно враховувати санітарні правила та норми, які повинні узгоджуватися із ландшафтними характеристиками локальної території

До 2014 року, тобто до початку російської агресії в Україні, більшість тафальних ландшафтів воєн були приурочені до поховань Другої світової війни й іменуються –

братськими могилами, меморіалами, меморіальними комплексами. Ці території, зазвичай, охороняються як пам'ятки історії місцевого чи національного значення. Аналіз розміщення таких пам'яток у межах адміністративних областей України показав, що найвищий показник їхньої концентрації (на 1 тис. км²) зафіксовано у Сумській (36), Полтавській (16), Херсонській (13) та Луганській (13) областях.

Використовуючи матеріали Державної служби України з питань етнонаціональної політики та свободи совісті, Міністерства культури та інформаційної політики, офіційних звітів моніторингових організацій, інтернет-джерел досліджено пам'ятки історії, представлені меморіалами, братськими могилами, зруйновані або пошкоджені під час російсько-української війни. Результати цього дослідження свідчать про те, що з 22.02.2022 по 25.09.2023 рр. зруйновано або пошкоджено 70 меморіалів та братських могил (табл. 1).

Таблиця 1

Зруйновані / пошкоджені російською агресією тафальні ландшафти воєн

Адміністративна область	Категорія пам'ятки історії	Кількість зруйнованих / пошкоджених пам'яток
Донецька	меморіальні комплекси/братські могили	20
Харківська	меморіальні комплекси/братські могили	10
Чернігівська	братські могили	6
Київська	меморіал	1
	братські могили	11
Луганська	братські могили	5
Сумська	братські могили	5
Запорізька	братські могили	8
	меморіал	1
Херсонська	братські могили	2
Миколаївська	братські могили	1

Висновки. При вивченні тафальних ландшафтів доцільно застосовувати трансдисциплінарний підхід, який ґрунтується на врахуванні здобутків сакрального ландшафтознавства, історії, політології, суспільної географії, а також сформованих етнокультурних цінностей суспільства. Результати аналізу розміщення пам'яток історії, приурочених до військових поховань, фіксують найвищу їх концентрацію у Сумській, Полтавській, Херсонській та Луганській областях. Російсько-українська війна призвела до втрати значної частки національної спадщини в тому числі й пам'яток історії, представлених меморіалами та братськими могилами переважно часів Другої світової війни. Подана візуалізація трансдисциплінарного підходу під час вивчення тафальних ландшафтів воєн має неповний перелік. Дослідження цієї проблематики стане метою наших подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Воловик В. М. Тафальні ландшафти. Ландшафти і сучасність. 2000. С. 197-199.
2. Державний архів Волинської області, ф. 338, Р-20
3. Круглов І. С. Трансдисциплінарна геоекологія. Монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2020. 292 с.
4. Міщенко О. В. Історико-географічні аспекти формування та функціонування тафальних ландшафтів. *Науковий вісник Херсонського державного університету, серія: Географічні науки*. 2019. № 10. С. 42–47 <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2019-10-6>

5. Міщенко О. В. Тафальний ландшафт в структурі міста (на прикладі м. Луцька). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, серія: Географія*. 2019. № 2 (75). С. 49–54 <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.75.8>
6. Міщенко О. В. Трансдисциплінарний підхід у вивченні сакральних ландшафтів. Шацьке поозер'я в контексті змін клімату, Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю від дня народження професора Петліна В. М. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки. 2021. С. 138-139.
7. Міщенко О. В. Сакральний ландшафт: теорія, методологія, практика. Луцьк: Вежа-Друк. 2024. 360 с.
8. Jahn T., Bergmann M., Keil F. Transdisciplinarity. Between mainstreaming and marginalization. *Ecological Economics*. 2012. № 79. P. 1–10.
9. Renn, O. Transdisciplinary Approaches to Understand and Facilitate Transformations Towards Sustainability. In: Rezaei, N. (eds.) *Integrated Science*. Integrated Science, vol 1. Springer, Cham. 2021. P. 127-144 https://doi.org/10.1007/978-3-030-65273-9_7
10. Schauppenlehner-Kloyber E., Penker M. Managing group processes in transdisciplinary future studies: How to facilitate social learning and capacity building for self-organised action towards sustainable urban development? *Futures*, № 65. 2014. P. 57–71 <https://doi.org/10.1016/j.futures.2014.08.012>.

ДОСЛІДЖЕННЯ АГРАРНОЇ ГЕОГРАФІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ДОКТОРА ГРИГОРІЯ ВЕЛИЧКА

Перхач О.Р., Ровенчак І.І.

oxana.perkhach@ukr.net, ir_pavuk@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка

The purpose of the article is to analyze the contribution of Dr. Hryhorij Velychko to the study of agrarian geography. The work of the agricultural society «Silskyj hospodar» is characterized. The areas of activity of the scientist in the “Silskyj hospodar” society are considered – the popularization of the latest agricultural technologies at that time, the organization of branches of the society, the publication of printed works on the issues of agricultural production. The educational and scientific work of H. Velychko in the field of agriculture is analyzed. The main works of the scientist in the field of agrarian geography are named. The significance of H. Velychko’s research is described.

Key words: *agrarian geography, Hryhorij Velychko, research areas, pedagogical activity, «Silskyj hospodar».*

У науковій діяльності українського географа і природознавця доктора Григорія Величка проявляються різноманітні напрями досліджень. З 1893 до 1903 р. Г. Величко визначився як вчений-географ. 1894-1905 рр. активно працював в галузі географічного і картографічного українознавства, викладав у семінаріях і гімназіях Львова, Дрогобича, Станіслава, Тернополя. З 1906 до поч. 20-х років ХХ ст. від педагогічної і наукової праці переходить до аграрної і видавничої сфери [4]. 1927-1932 рр. повернувся до наукової діяльності в Українському науково-дослідному інституті географії і картографії у Харкові. Особливе зацікавлення викликає дослідження ним аграрної географії. Прив’язаність до землі пояснюється тим, що Г. Величко виріс у сім’ї хліборобів, а також тим, що сільське виробництво з давніх часів було провідною галуззю господарства. Позитивний вплив на розвиток агрогеографії перейшов Величку від його вчителя, краківського геоботаніка Антоні Ремана.